

Les societats literàries al País Valencià

I el fet és que la «gent de lletres» són —som—, en definitiva, uns «lletratinents»: no importa si les «lletres» que tenim són poques o moltes, ni si es guanyen pocs o molts diners en la professió. Es tracta, al capdavant, d'una «propietat» com qualsevol altra, i més «privada» que cap, i això condiona.

JOAN FUSTER, *Sagitari*

Durant un temps vaig ser molt refractari a les associacions d'escriptors. Qualsevol mena d'agrupació, colla, grupuscle, «capelleta», etcètera, d'escriptores i escriptors em semblava prescindible, sobrera; i adherir-m'hi, gairebé una aberració absurda i imperdonable. Em semblava que darrere d'aquestes aglutinacions de lletraferits, s'hi amagaven interessos espuris, correlacions d'influències silencioses, moviments estratègics i connivències tàctiques els únics objectius dels quals eren ni més ni menys que publicar, fer-se visible entre el maremàgnum de papers impresos, despuntar literàriament o aproximar-se en la mesura dels possibles a un cànon il·lusori, de perdurabilitat dubtosa. Estava equivocat, en el diagnòstic, sobretot, i també en el pronòstic. Perquè l'associacionisme —en els escriptors, com en qualsevol altre ofici— no és cap malaltia mental, cap tara o defecte, sinó el símptoma d'una maduresa professional, el senyal d'una aspiració legítima i desitjable: ser normals en una societat normal, fer literatura equiparable a la de qualsevol país normalitzat. I per això, per poder fer-nos visibles en una societat com la valenciana —i la catalana—, que ni és normal ni està normalitzada, es fa encara més peremptòria la necessitat d'associar-nos, per defensar-nos de les misèries que ens

envolten, per poder rescabalar-nos-en i dignificar, en la mesura dels possibles, el nostre ofici d'escriptors i, de retruc, la societat a què servim i ens correspon segons les circumstàncies històriques que ens han tocat viure.

ELS PRECEDENTS ILLUSTRES: DE L'ÈPOCA MEDIEVAL AL SEGLE XX

De primeres, cal dir que les agrupacions entre els escriptors no són cosa de fa quatre dies. En la història de la nostra literatura, molt abans de les associacions d'escriptors pròpiament dites, formals i reglades, hi va haver a València les tertúlies; i, si m'apureu, una mena de congregació lletrada es donava també als castells medievals, on tenien cita trobadors, joglars, saltimbanquis i altres prestidigitadors del món de l'oci vinculats a l'amor cortès. Aquests «treballadors de l'art» —músics, escriptors i actors— feien les delícies de la Cort, per a degustació, gaudi i delectança del senyor feudal, o fins i tot del rei. És el primer precedent —*sui generis*, si voleu— d'associació de lletraferits. Però les tertúlies van ser —són—, probablement, el que més s'aproxima a les associacions actuals d'escriptors. Una activitat, val a dir, que també practiquem els escriptors quan, de tant en tant, ens reunim. Les tertúlies organitzades a la València del segle xv són el més paregut a la nostra voluntat gremial. Hi havia les que es feien a casa de Jaume Roig, per exemple; «en casa mia», com escrigué el mateix autor de l'*Espill*, on «tots altercaven, / e disputa- ven: / qui menys sabia, / més hi mentia, / e tots parlaven, / e no s'escoltaven». O les que tenien lloc a casa de Berenguer Mercader, sense anar més lluny. A la d'aquest últim, hi acudien tant els aristòcrates i nobles (Joan Escrivà, cavaller i mestre racional de València; Guillem Ramon de Vilarrasa, privat de Carles de Viana; Lluís de Castellví, cavaller, i Joan de Pròixita, baró de Palma i d'Ador) com el grup format majoritàriament per burgesos entorn de Bernat Fenollar, constituït per canonges, notaris i juristes: Narcís Vinyoles, conseller i jurat de València; els poetes Jaume Gassull, Joan Moreno i Baltasar Portell... Aquestes tertúlies del Quatre-cents eren fabuloses, tot un precedent il·lustrat i il·lustratiu per a nosaltres. Els uns i els altres es coneixien mútuament, fins i tot eren família, i els intercanvis entre ells eren més que habituals, constants, com afirma Rafael Alemany a «Ausiàs March en el context literari de la València del segle xv».¹ Potser no es van constituir mai com a associació, però estaven íntimament lligats. Es tractaven personalment i van establir unes relacions professionals fructíferes, sense les quals el segle d'or de les nostres lletres no hauria estat el mateix. Per exemple, feien Jocs Florals i fins i tot practicaren l'escriptura col·lectiva, amb obres clàssiques en la nostra literatura

1. Rafael ALEMANY, «Ausiàs March en el context literari de la València del segle xv», *Canelobre: Revista del Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert*, núm. 39-40 (1998-1999): Vicent MARTINES PERES (coord.), *Estudis sobre Ausiàs March*, p. 17-28.

com ara les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*; *Scachs d'amor*, primera obra a establir les normes d'aquest esport internacional; *Lo procés de les olives*; *Lo somni de Johan Johan* i *Les trobes en lahors de la Verge Maria*, considerada durant molt de temps la primera obra literària impresa a la península Ibèrica: en concret, aparegué a València el 1474, de la mà de l'impressor d'origen flamenc Lambert Palmart —a parer de l'historiador Santiago La Parra, però, el primer llibre que s'imprimí a Espanya va ser el *Sinodal de Aguilafuente* (Segòvia, 1472), a cura de l'impressor alemany Johan Parix de Heidelberg. Sia com sia, tota aquesta fruïció llibresca col·lectiva palesa que l'egolatria medieval no era tan acusada com l'actual. La naturalitat amb què els escriptors valencians bescanviaven els seus textos era més aviat la norma —ara en diríem plagis, tan gelosos com som de l'autoria particular.

Després d'aquella època gloriosa —per a les lletres i també per al País—, comença una llarga «decadència!» —altrament dita «edat moderna»—, que afecta més la qualitat de la literatura que no pas l'ús de la llengua, que era hegemònic socialment, a pesar de la moda castellanitzant de les classes altes, arran de la imposició de la dinastia castellana dels Trastàmara. Fins a l'arribada de la Renaixença. No sabem si els renaixentistes valencians es reunien en tertúlies, però les darreres investigacions sobre l'abast d'aquest moviment valencianista —impulsades, en gran part, per l'estudiós Rafael Roca— apunten que la suposada distinció entre un grup conservador, liderat per Teodor Llorente, i el dels seguidors de Constantí Llombart, de tarannà més progressista i populista, és una hipòtesi molt qüestionada, atès que entre tots dos grups les relacions van ser molt més assídues i intenses que no ens pensem. Una mica com els contertulians valencians medievals.

Les tertúlies al voltant de Joan Fuster, ja al segle xx, sí que van marcar una època, perquè repercutiren immediatament i *a posteriori* en l'esperit reivindicatiu, i sobretot pràctic, d'una nòmina de joves intel·lectuals que van socavar els fonaments del règim franquista i, alhora, van assentar les bases per a la modernització del País Valencià. A València, abans de la guerra, ja existia una tertúlia de lletraferits i gent de cultura, la de Josep Lluís Bausset; i, una vegada acabada la contesa, es va reprendre de seguida i es va perllongar durant dècades. Es feia els dilluns i va tenir lloc a diferents locals del cap i casal: a la Cafeteria Oltra, al Bar Noel, a l'Oeste i, molt especialment, a la Cafeteria San Patricio. Hi acudien la *crème de la crème* de la *intelligentia* valenciana: Josep Garcia Richart, Vicent Ventura, Josep Iborra, Miquel Tarradell, Doro Balaguer, Gustau Muñoz, Ernest Garcia, Eliseu Climent, Valerià Miralles, Francesc Pérez i Moragón... i, per descomptat, Joan Fuster. Tots sabem que, a part d'aquesta tertúlia capitalina, a Sant Josep, número 10, de Sueca, hi van acudir, gairebé en processó, els qui posteriorment han esdevingut capitosts de la intel·lectualitat contemporània —i més d'un diletant, tot cal dir-ho. Fuster va ser una bomba per a un «país» estantís, petrificat en una

mena d'autocomplaença i xovinisme rural insuportables, una rèmora per a les aspiracions de modernitat i d'incorporació a Europa per part de la progressia valenciana. I ben car que ho va pagar: amb bombes, precisament, i en dues ocasions. L'extrema dreta, rànica i eixelebrada, retrògrada i parafeixista, encara no ha purgat judicialment els crims —ideològics i materials— perpetrats durant l'apogeu de la catalanofòbia més descarada i ferotge. I així anem...

Hi va haver més tertúlies, a casa nostra, entre les acaballes del segle i principis de l'actual. Les de La Forest d'Arana van ser importantíssimes també, com ho va asseverar Enric Iborra al seu bloc, *La serp blanca*:

Durant els deu anys que van durar, aquestes tertúlies poeticoetíliques van constituir la plataforma més important, dinàmica i informal de la poesia en català al País Valencià. Els seus animadors principals van ser Pere Bessó, Francesc Collado, Manel Rodríguez Castelló i Manel JM Romero, que va actuar també com a editor. Els llibres i *plaquetts* de la Forest, bellament editats per Manel, són testimoni i fruit de tota aquella activitat.²

També a València ciutat es van celebrar, entre els anys vuitanta i primeries de segle, algunes tertúlies mítiques i de gran transcendència per a l'esdevenir literari nostrat. Significatives foren les tertúlies de Cavallers de Neu, Cafè Malva-rosa i l'Aplec, al Cafè Sant Jaume. I una versió o format paregut a les tertúlies que es feien al barri del Carme de València, van ser les tertúlies de La Naia i la Revolica d'Alacant, propulsades pels esperits inquietos de Lluís Roda i Enric Balaguer; Aina, a Gandia; Poetes de l'Havana, a Mallorca, i El Cafè Central de Barcelona.

Endemés, cal fer esment de les que es feien a l'Horta Nord. En parla Manel Alonso al seu bloc, *Els mecanoscrits de Pouet*:

A les acaballes del segle passat, a Puçol, al bar Django's, sota el nom de *Les nits màgiques del Django's*, se celebrava totes les setmanes una animada i entusiasta vetlada literària. En aquella època, era una de les poques tertúlies literàries que es feien dins de l'àmbit de les lletres valencianes en el nostre país. D'una manera regular i seriosa, s'hi presentaven llibres acabats d'eixir del forn, novetats musicals d'autors novells i consumats, exposicions fotogràfiques i de pintura de figures emergents de les arts pictòriques valencianes i s'aplegaven les millors plomes del puixant panorama literari valencià d'aleshores (Marc Granell, Pere Bessó, Toni Mollà, Manel Joan i Arinyó, Joan Pla, Antoni Gómez, Ramon Ramon, Ramon Guillem, Albert Hernández i Xulvi, Lluís Roda, Antoni Ferrer, Alexandre Navarro, Josep Porcar...). I més que més, era un punt de trobada de gent interessats per la literatura que intercanviaven idees i anhels

2. Enric IBORRA, «25 anys de La Forest d'Arana», a *La serp blanca* (en línia) (16 octubre 2011), <<https://laserpblanca.blogspot.com/2011/10/25-any-de-la-forest-darana.html#more>>.

literaris amb més o menys passió al voltant d'unes cerveses, un got d'aigua o unes copes de patxaran (Agustí Peiró, Josep Maria Ribelles, Vicent Penya, Pau Marqués, Francesc Collado, Salvador Pérez, Empar Claramunt, Salvador Palazon, Mercè Claramunt, les germanes Solves, Silveri Cortina, Carles Enguix, Joan S. Sorribes, el fotògraf José Manuel Lorente i Vicent Salvador...). D'allí isqué més d'un llibre, a més de la revista literària *L'Aljama*, que durant uns anys va ser un referent en l'àmbit literari valencià.³

I n'hi ha més encara! En podríem parlar amb més profunditat si tinguérem accés al que s'ha fet i es fa —perquè es deu haver fet i es fa alguna cosa— a la resta del País Valencià. Algú hauria de burxar en aquest vessant cultural ben productiu, el de les tertúlies, com també en els grups poètics que, de segur, campen arreu del País. Un exemple n'és Argila de l'Aire, fundada a Almussafes el 1994, dedicat a la poesia, els contacontes, els espectacles teatrals i la presentació de llibres. N'és presidenta M. Carmen Sáez, que ha esdevingut una veu poètica i com a narradora ben interessant, a tenir en compte. O Temps era Temps, format, entre altres, per Honorat Trench, Júlia Zabala, Xavi Moreno, el meu pare, Juli Capilla i Ferrer, i jo mateix. A finals dels anys noranta vam fer uns quants recitals poètics a un munt de pobles valencians. Fèiem lectures teatralitzades sobre els poetes clàssics de la nostra literatura, i de tots els temps: Ausiàs March, Vicent Andrés Estellés, Miquel Martí i Pol, Ovidi Montllor... i també a partir d'obra pròpia. Tot plegat molt *amateur*, però ho fèiem amb tota la il·lusió del món, des de la ingenuïtat d'un temps en què tot era possible, i tot estava per fer, com declamava el poeta.

RADIOGRAFIA DE L'ASSOCIACIONISME (O NO) DELS ESCRITORS VALENCIANS

Per tal de saber, amb un mínim de garanties, en quina situació ens trobem ara com ara pel que fa a l'associacionisme entre els escriptors valencians, vaig enviar una petita enquesta configurada a partir d'una bateria de preguntes a una sèrie de corresponsals repartits per bona part del territori valencià. N'expose, tot seguit, els resultats. Abans d'això, he de dir que els testimonis que vaig poder recaptar són força heterogenis i la variabilitat associativa desigual, tot i que en la majoria dels casos es pot resumir en una constant generalitzada: hi ha molt poques associacions d'escriptors que funcionen amb regularitat. No obstant això, iniciatives literàries n'hi ha, ni que siguin més o menys esporàdiques o discontinües. Repassem les declaracions dels corresponsals esmentats, començant pel sud del País.

3. Manel ALONSO, «Temps de tertúlies i d'amistat», a *Els mecanoscrits de Pouet* (en línia) (31 agost 2017), <<http://alonsocatala.blogspot.com/2017/08/temps-de-tertulies-i-damistat.html>>.

A Alacant —ho sabem de sobres— la situació és precària. El gel sempre es desfà per les vores... Tot i això, hi ha una petita colla de professionals i gent fidel a la llengua que manté dempeus el valencianisme, vinculada en bona part a la Universitat d'Alacant (UA), especialment al Departament de Filologia Catalana. Joaquim Espinós, professor d'aquest departament, i també escriptor, és eloqüent quant a la situació d'Alacant («la perifèria de la perifèria», com deia el malaurat i estimadíssim Lluís Alpera):

La colla d'ací, que com saps és més aviat minsa (però valenta i ferma, ep!) estem integrats en l'AELC. Ens trobem tots i totes en les diverses presentacions, i en activitats com la Fira del Llibre. L'any passat, per exemple, s'hi va organitzar una taula redona, presidida per Lliris Picó, on ens vam ajuntar uns quants. També la Universitat fa un paper dinamitzador molt important.

I ací caldria afegir-hi les activitats organitzades a expenses de la seu de l'Institut d'Estudis Catalans a Alacant, amb gent ben eficaç com ara Isabel Marcillas, Brauli Montoya (recentment rellevat per Vicent Martines) i la mateixa Lliris Picó. Encara que no pertanyen ni han constituït mai una associació d'escriptors comarcal pròpia, Espinós s'hi mostra del tot favorable: «Naturalment que pense que les associacions poden jugar un paper útil, perquè en una cultura com la nostra, sempre amenaçada per la castellana, tota pedra fa marge. Més encara a les comarques del sud».

L'activitat al Departament de Filologia Catalana de la UA és frenètica. L'itinerari curricular d'adquisició del valencià implantat des de fa anys i adreçat als estudiants del grau de magisteri està donant molt bons resultats, per exemple; sense menystenir els titulats en filologia catalana que s'hi generen també anualment. Una altra iniciativa interessantíssima té a veure amb el Grup de Recerca de Literatura Contemporània, format per alguns professors del mateix departament, que se centra en l'estudi de la literatura del jo: autobiografies, memòries, diaris, dietaris, cartes... En aquesta línia de treball van organitzar una sèrie de simposis dedicats a la literatura autobiogràfica. En són membres, per ordre alfabètic, Enric Balaguer, Joan Borja, Carles Cortés, Dari Escandell, Joaquim Espinós, Anna Esteve, Maria Àngels Francés i Antoni Maestre. A més a més, cal fer esment del club de lectura que organitza Lliris Picó a Sant Vicent del Raspeig.

Però el sud no s'exhaureix amb Alacant. Encara més avall, i a l'interior, hi ha la ciutat d'Elx, que ostenta fins a tres patrimonis de la humanitat: el Palmerar, el Misteri i la Dama d'Elx. A la ciutat de les palmeres, el valencianisme troba un oasi en El Tempir, una associació que lluita des de fa vint-i-cinc anys per la normalització i la dignificació de la nostra llengua, organitzant-hi la Trobada d'Escoles en Valencià. Josep Enric Escribano n'és el president, un entusiasta de la llengua dels valen-

cians del sud estant. Sense oblidar-nos del Casal Jaume I, coordinat per Agustí Agulló, que fa nombroses activitats en favor de la cultura, la llengua i el territori; entre altres, un club de lectura basat exclusivament en obres en català, dels nostres autors i universals, coordinat per Josep-Joaquim Perucho i Jesús Castaño.

Una miqueta més amunt, a l'interior també, hi ha la Ciutat dels Ponts, Alcoi, on el valencià és molt present i l'activitat cultural és febril. Tot i que no hi ha tampoc cap associació d'escriptors, existeix la Coordinadora de l'Alcoià - el Comtat pel Valencià, que en molts sentits en fa les funcions. L'escriptor alcoià Francesc Gisbert, president de la Coordinadora, ens explica com està la situació a la seua comarca:

Des de la Coordinadora, vam fer una Trobada d'Escriptors, fa molts anys. Anualment, a l'abril-maig, organitzem la Trobada Gent de Lletres. Enguany anem per la 6a edició. Consisteix a organitzar quatre presentacions d'escriptors en un mes. Enguany, vam muntar l'homenatge dels escriptors alcoians a Isabel-Clara Simó. Vam fer una auca de Joan Valls —promoguérem una edició infantil dels seus poemes, i una biografia novel·lada, totes dues de la periodista Ester Vizcarra— i enguany hem fet l'auca *Isabel-Clara Simó* i hem promogut la reedició d'*El mas del Diable*, de la mateixa autora alcoiana.

Gisbert també es mostra favorable a l'associacionisme i a la proximitat entre els escriptors:

A mi m'agradaria fer una trobada anual. És molt possible que enguany convoquem un dinar [...]. Les associacions són molt útils. Els il·lustradors, per exemple, en tenen una que funciona i són capaços d'exigir millors condicions econòmiques i laborals a les editorials que nosaltres, massa individualistes.

Aquestes dues comarques, que apareixen unides amb un guionet un tant artificial, l'Alcoià - el Comtat, han donat darrerament algunes de les signatures més reeixides del País. Els mateixos Isabel-Clara Simó i Francesc Gisbert en són un exemple. Però n'hi ha més: Silvestre Vilaplana, Francesc Bodí, Jordi Botella, el malaguanyat Vicent Valls, Jordi Raül Verdú, Mercè Climent, Joan Jordà, Francesc Pou, Xaro Navarro, Sílvia Colomer...

Encara a les comarques del sud, les Marines, l'Alta i la Baixa —n'hi ha qui defensen una Marina única—, ofereixen una tradició literària potent, ben arrelada al medi, a pesar de la invasió turística, estacional, i de les colònies de rics permanents —urbanitzacions, algunes de luxe, on anglesos, alemanys, holandesos, russos... fan brindis al sol des de piscines amb l'aigua fins a les vores que es confonen indefectiblement amb el cel o amb la mar de fons. El contrast entre els pobles costaners, on la idiosincràsia valenciana es desdibuixa a marxes forçades, i les vi-

les de l'interior, en què la llengua i la cultura pròpies s'arrelen a la terra amb autenticitat i enteresa, és abismal. Per això, en aquesta llenca de terra única, hi floreix encara el margalló i brolla amb tota la força la saba dels vells i els nous lletraferits. Fa anys que Antoni Prats, Tomàs Llopis i Carles Mulet aconsegueixen *treure*, com diuen en alguns pobles de la Marina, la revista *L'Aiguadolç*, que té un nom de ressonàncies marineres inconfusibles i ens remet, invariablement, a les obres d'illustres lletrats vinculats a aquestes terres, com ara Maria Ibars, Carmelina Sánchez-Cutillas, Gabriel Miró, Manuel Vicent... Ací l'aigua és pertot; fins al punt d'haver donat nom a una editorial, Edicions del Bullent, que, tot i que opera des de Picanya, té el seu origen en el poble de Pego. Per cert, el Premi de Cultura Popular Bernat Capó, que honora aquest homenot de Benissa, se celebra a Dénia des de fa ja vint anys i l'organitza i publica aquesta editorial dirigida amb cura per Núria Sendra. L'Encontre de Poetes de les Pitiüses i del País Valencià que s'ha anat celebrant els darrers anys, en alternança entre Dénia i Eivissa, promogut i dirigit per Jovi Lozano-Seser, director de la Mancomunitat Cultural de la Marina Alta (MACMA), amb la col·laboració de Baleària, ha estat una de les experiències intercomarcals més boniques. I de Dénia era el meu enyoradíssim Josep Bertomeu Moll, autor d'una novel·la colossal, *Capvespre*, que ja ha fet història. L'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta (IECMA) és una font transmissora de cultura permanent que, des de la seua fundació, el 1985, ha dinamitzat aquesta comarca proveint-la de tota mena d'activitats: congressos d'història, xerrades, presentacions de llibres, recitals, etcètera. Aquesta institució té més de sis-cents socis i un dels seus objectius principals és «agrupar les persones dedicades a la literatura i arts plàstiques».

A Altea, a la Marina Baixa, hi ha l'incombustible Joan Borja, un paladí de la literatura oral, de l'assagisme i de les lletres en general, que acaba de posar en marxa uns Premis Altea de Literatura i Investigació ben atractius: de novel·la, d'assaig i de narrativa infantil i juvenil, que són publicats per l'Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert (el d'assaig) i per l'editorial Aila (els altres dos), l'artífex de la qual és el mateix Joan Borja, queferós com n'hi ha pocs. En aquesta Marina —o Marines— no hi ha cap associació d'escriptors tampoc, la qual cosa no vol dir, com acabem de veure, que no hi haja activitat literària. I autors nous i de sempre a tenir molt en compte, com ara Jovi Lozano-Seser, Elvira Cambrils, Pepa Guardiola, Dolors Pellicer, Jesús Moncho, Jaume Pérez Montaner, Josep Pérez Montaner, Enric Balaguer, Joan-Carles Ortega i Berenguer i un llarg etcètera.

A les comarques centrals encara, però una mica més amunt, i de camí cap a Alcoi, si venim de la Marina, tot passant per la Safor, hi ha una vall que algú —segurament exagerava, segons Nèstor Novell— la va comparar, pel paisatge, amb la Toscana italiana. El poeta Pep Alfonso m'informa amb tota mena de detalls sobre Renadiu. Escriptors i Escriptores de la Vall d'Albaida. La constitució oficial

d'aquesta associació es remunta a l'octubre de l'any 2013, a Bocairent, i en formen part «totes i tots els escriptors de la Vall d'Albaida», i hi són convidats «totes i tots, sense excepció», en cada convocatòria que fan, per bé que «de forma habitual el nucli participatiu som unes sis o set persones. Després, a l'encontre que fem, o intentem fer anualment, venen unes quinze persones». Pep em fa un resum de les activitats de Renadiu i, literalment, em quede astorat, tal és la magnitud de la tasca que han fet al llarg d'aquests anys: un maridatge enologicopoètic, *Envers los vins*, a Beniatjar, en febrer de 2014; un recital de textos a la Llotgeta d'Amorós per a fer lectura del *Manifest a favor del Premi de Literatura Eròtica de la Vall d'Albaida*, en octubre de 2014; participació el 2 de maig de 2015 en el cicle *Escriptors valencians comarca a comarca*, en la Fira del Llibre de València, entre altres trobades i activitats, com ara l'organització de rutes literàries: la dedicada a Vicent Andrés Estellés i una ruta poètica emmarcada en el Festival Poble Nou Endins, que ja du cinc convocatòries. I han publicat fins ara dos números de la revista *Renadiu*, el 2013 i 2014. Si voleu saber què fan narrativament a la Vall, en teniu una mostra al llibre *Contes pel mòbil* (2010), publicat per l'Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida (IEVA), una institució que organitza conferències i tota mena d'actes de caràcter cultural. Amb un pròleg del també escriptor Joan Olivares, el recull aplega narracions de vuit escriptores i escriptors albaidins: Francesc Company (Albaida), Imma Descalç Camarasa (Albaida), Marc Gomar (Beniatjar), Sergi Gómez i Soler (Ontinyent), Francesc Mompó i Valls (l'Olleria), Frederic Oriola i Velló (Quatretonda), Joan V. Sancarlos (el Palomar) i Mariló Sanz Mora (Aielo de Malferit). Tot i aquestes mostres d'intensa activitat, Pep Alfonso considera que «hi manca continuïtat». I rebla el clau de la seua intervenció amb un gest en favor de l'associacionisme i de la difusió de la poesia:

Pense que l'AELC sí que té una tasca molt important a fer, individualment i col·lectiva, sobretot pel que fa a la feina de difusió de la nostra literatura. A banda, les associacions o col·lectius comarcals també fan una tasca de difusió molt important; cal traure la literatura al carrer, cal recuperar l'oralitat de les històries que ens emocionen i transmeten eixe riu de lletres que flueix en tota cultura. Sobretot en poesia, per la part que més em corprèn, cal recuperar l'oralitat del vers.

No podem oblidar que a Ca les Senyorettes, l'hotel i restaurant que regenta Assumpció i Joan Olivares, s'hi confabulen tota mena d'actes literaris i musicals, com ara presentacions de llibres, concerts i festes gastronòmiques i literàries.

La Costera no posseeix cap associació d'escriptors, per bé que funciona una associació cultural que dinamitza la comarca amb perseverança i dignitat, l'Associació d'Amics de la Costera. A Xàtiva, la vila nadiua de l'extraordinari cantautor i poeta Ramon Pelegero Sanchis, *Raimon*, hi tenen la seu i des d'aquest enclava-

ment socarrat organitzen tota mena d'activitats culturals. Però no és una associació literària en ús; ens ho explica l'escriptor i periodista del setmanari *El Temps* Xavier Aliaga:

A la Costera no hi ha associació d'escriptors perquè el corpus fins ara de gent que havia escrit i publicat era molt reduït. A poc a poc, la nòmina va engeixant-se i més d'una vegada he pensat a impulsar algun col·lectiu, però falta temps i encara no seria significatiu. Amics de la Costera no és un substitutiu, té unes funcions diferents de producció cultural. En tot cas, la nostra és una comarca menuda i poc poblada, tampoc no sé si té massa sentit una associació comarcal. En la Safor la funció és evident. I el Pont és una associació que arreplega les comarques del nord i té estructura. Per dir alguna cosa, en una futura associació de la Ribera potser ens podrien incloure.

No obstant aquesta «mancaça» d'aglutinació gremial, la Costera ha donat noms insignes a les lletres catalanes darrerament. El mateix Xavier Aliaga i Toni Cucarella en són exemples palmaris, probablement els més coneguts d'aquella comarca. Però n'hi ha més: Elies Barberà, Lorena Cayuela, Toni Martínez, Feliu Ventura...

La Ribera —l'Alta i la Baixa, si ens és permès de fer-hi aquesta distinció—, com tothom sap, és bressol d'escriptors. A redós d'Edicions Bromera, i des de fa ja tres dècades, s'hi ha anat forjant una nòmina valuosíssima d'autores i autors de primera línia, i en tots els gèneres. Paradoxalment, o no tant, no hi ha tampoc cap associació de lletraferits. Potser no ho necessiten: per la proximitat d'una editorial i d'una Fundació Bromera per al Foment de la Lectura que proveeixen d'actes culturals i literaris durant tot l'any la capital, Alzira, i fins l'últim racó de la comarca. I hi ha també l'Espai Joan Fuster, dirigit per l'escriptor Salvador Ortells Miralles, que organitza un fum d'actes literaris: conferències, tertúlies, taules redones, etcètera. Els habitants del paradís de la taronja —i del caqui— s'hi troben sovint i, segurament per això, no senten la pruija de l'associacionisme gremial. No obstant això, s'hi organitza unencontre anual. Ens ho explica l'escriptor d'Alginet Josep Lozano, autor de *Crim de Germania* i *El mut de la campana*, i artífex també de les Festes Estellés, que han esguitat la geografia valenciana de dalt a baix durant la darrera dècada:

La gent de la cultura de la nostra comarca celebrem, un dissabte del mes de febrer, la Trobada d'Escriptors i Escripores de la Ribera. Una iniciativa que vam iniciar Manel Joan Arinyó i jo, en la 1a Trobada, que tingué lloc a Cullera el 2004, amb la voluntat de vertebrar culturalment el país, a partir de les comarques, i també per conèixer la nostra realitat més immediata visitant els nostres pobles. L'hem feta a Cullera, Benifaió, l'Alcúdia, Carlet, Algemesí, Alzira, Sueca, Castelló de la Ribera, Antella, Sollana, Llombai, Corbera-Riola, Alginet i la

quinzena serà la d'Albalat de la Ribera, la d'enguany, que se celebrarà el proper 16 de febrer. El format és molt senzill: recepció a l'Ajuntament, visita a la Biblioteca, perquè els autors dediquen els llibres que n'hi ha, d'ells; visita als monuments, edificis o construccions que valga la pena visitar, guiats per un historiador o pel cronista del poble i dinar. En la sobretaula es llegeix la llista dels llibres que han publicat els autors de la Ribera presents o la relació que n'han enviat. I, finalment, la designació del poble on s'ha de celebrar la propera Trobada l'any següent.

L'Horta envolta València, però està escindida en tres porcions que, sense solució de continuïtat, estan força desconnectades i inconnexes: l'Horta Sud, l'Horta Est i l'Horta Nord, sense un ordre aparent. És precisament la ciutat la que ha deixat de veure's envaïda per l'Horta, com asseverava encertadament a *Nosaltres, els valencians* Joan Fuster (llavors sí que se la menjava, l'Horta, a València). Ja fa temps que la voracitat del formigó, el pòrtland, les rajoles i les retroexcavadores es mengen la terra de cultiu dels llauradors hortolans. Malgrat tot, l'Horta —i la mateixa ciutat de València— dona fruits literaris ben sucosos, homologables a qualsevol altra literatura nacional, perfectament exportables, com la taronja. Des de l'any 2012, hi ha una Trobada d'Escretores i Escriptors de l'Horta que organitzen Ramon Guillel i Mercé Viana. Funciona, si fa no fa, com la de la Ribera. Cada any es fa en un poble diferent: Picanya, Vinalesa, el Puig, Catarroja... Hi ha una rebuda oficial, visita a la Biblioteca, signatura i dedicatòries de llibres, es llegeixen textos de les autores i els autors presents, i es fa una visita al poble i rodalia. La resta de l'any, els amants de la literatura catalana de l'Horta, o els que hi resideixen des de fa més o menys anys, tenen innombrables oportunitats de trobar-se i retrobar-se a l'Octubre Centre de Cultura Contemporània, punt neuràlgic de visita obligada si hom i dom volen conèixer de primera mà el que es cou, literàriament, al País Valencià.

A l'Horta hi ha una concentració editorial significativa, com no podia ser d'una altra manera, tenint en compte que aquesta comarca aglutina una tercera part de la població del País Valencià. A les històriques Tres i Quatre, Edicions del Bullent, Denes i Afers, cal sumar-hi els nous segells que han proliferat entorn de la capital, com ara Perifèric, Drassana i Balandra. En aquest sentit, cal fer esment també de Publicacions de la Universitat de València (PUV), que en els darrers anys —amb la feina ben feta i conscienciosa duta a terme per Antoni Furió, Gustau Muñoz, Vicent Olmos, Maite Simón, Lluís Miró, Pau Viciano i Amparo Romero, entre altres— ha sabut transcendir l'àmbit merament acadèmic i projectar-se envers un públic més ampli. Les col·leccions assagístiques, històriques, científiques i de divulgació han calat en la societat valenciana. Endemés, aquest servei editorial universitari té algunes de les publicacions periòdiques de més qualitat del país *in extenso*. *Caràcters*, *L'Espill* i *Mètode*, per exemple, són referents inexcusables de la literatura, el pensament i la ciència, respectivament; al País Va-

lencià, però també a Catalunya i a les Illes. I encara hi hauríem d'afegir les publicacions que brollen com un corrent interminable de la Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i Investigació. És evident que amb el sociòleg Vicent Flor al capdavant, aquesta entitat cultural ha recuperat la dignitat que els seus predecessors havien anorreat amb negligència, suspicàcia i poca alçària intel·lectual. La nova línia editorial del Magnànim, iniciada des de fa quatre anys, aposta pel valencianisme modern i per la dignificació i homologació de la llengua pròpia, sobretot, sense descurar la projecció envers altres horitzons lingüístics i vinculats a les humanitats i a les ciències socials. No debades, la seua activitat no es limita únicament a l'edició de llibres, sinó que abraça també l'organització de debats, taules redones, congressos, conferències i tota mena de diàlegs i trobades. A més, promou i organitza els Premis València i València Nova (per a menors de trenta anys) d'assaig, de narrativa i de poesia.

Remuntant el riu que «passa» per València, cap a l'interior, amunt, hi ha la comarca del Camp de Túria, enclavada com un tascó o falca entre la capital, força castellanitzada, i la rereguarda de la Foia de Bunyol, els Serrans i l'Alt Palància, de parla de base castellana, tot i que farcida de valencianismes, aragonesismes i arcaïsmes exòtics. La llengua del País flueix, encara amb força, a Llúria, Riba-roja, Vilamarxant, la Pobla de Vallbona, Benissanó, Benaguasil... com el riu, altrament una anècdota a València. El riu encara és riu, doncs, i les paraules són, ni que siga amb complexos i de manera tímida o precària, hegemònicament valencianes, malgrat l'isolament geogràfic. Fa uns anys s'hi va constituir una associació d'escriptors, Lletraedeta, formada per Joan Castellano, Jesús Girón, Alexandre Navarro, Carmen Raimundo Blay, Pura Peris, Enric Sanç, entre altres. Tenen, entre els seus integrants, el poeta Antoni Ferrer, una referència literària inqüestionable. Sense oblidar-nos de Guillem Calaforra que, per bé que no forma part de l'associació edetana, és un dels intel·lectuals silenciosos més destacats del País Valencià. A hores d'ara, sembla que Lletraedeta està bastant paralitzada. Confïem, però, que les aigües literàries tornen a rajar amb regularitat i que les paraules fluisquen entre ells fresques i productives, com el riu que els dona nom i llinatge.

A tocar del Túria, hi ha el Camp de Morvedre. Sagunt hi exerceix de capital històrica indiscutible. Amb un passat i un patrimoni cultural de primer ordre, les muralles romanes de Morvedre custodien amb zel els mots que els escriptors morvedrins fan servir quan fan literatura. Però l'associacionisme tampoc no ha quallat entre ells. Així ho ratifica amb recança el periodista i escriptor Antoni Gómez:

Ací no hi tenim cap associació representativa. Hi va haver un intent, però es va quedar en no res. L'antologia poètica *Pedra i ferro* és una iniciativa que vam impulsar Vicent Peña i jo amb motiu del procés de patrimoni de la humanitat. Si de cas, esmentar el paper d'*Abalorio* com una revista senyera que va

agrupar els escriptors locals, tant en valencià com en castellà, i la col·lecció de poesia «Ardeas».

Al nord del País Valencià sobreïx una associació ben organitzada i amb una trajectòria modèlica. Parlem d'El Pont. Cooperativa de Lletres, que aglutina escriptores i escriptors de les comarques de la Plana, l'Alcalatén, el Maestrat i els Ports. L'objectiu, «difondre l'activitat literària en llengua catalana al nostre territori». I, entre els quaranta-dos noms que apareixen al web de l'associació, hi ha les escriptores i els escriptors següents: Vicent Usó, Susanna Lliberós, Joan Garí, Vicent Pitarch, Pep Castellano, Marisol González, Vicent Almela, Josep Porcar... Aquest últim em va facilitar algunes dades interessants, com ara la de la fundació de l'associació, el 25 de setembre de 2010, que tingué lloc a Benassal; que es reuneixen periòdicament en una junta i que fan una assemblea general i trobada literària una vegada a l'any, sovint a començaments del mes de juny, cada vegada en una població diferent. Participen en els Sopars Estellés, en les fires del llibre més importants de Castelló, en la Festa per la Llengua, en la Nit de la Poesia a la Magdalena i en Literatura en Veu Alta (un cicle anual de recitacions en homenatge a escriptors amb motiu d'algun aniversari). A més a més, organitzen la Trobada d'Escriptors dels Països Catalans a Vila-real. Porcar es mostra optimista pel que fa a l'associació a la qual pertany, sobretot «si ara es produeix el relleu generacional que, sembla, està en marxa». I considera que les associacions són «fonamentals com a agents de divulgació dels nostres escriptors i de la nostra literatura, però també com a agents d'enllaç (i ací cal fer més i millor feina) entre les persones creadores i les persones lectores». El mes de juny del 2019 es va produir, *de facto*, la renovació de la Junta d'aquesta associació nord-valenciana. Des de llavors, Aina Garcia Carbó n'és la presidenta. La Junta la conformen també les escriptores Rosa Miró, com a secretària, i Reis Lliberós, com a tesorera. Finalment, no ens podem estar d'anomenar la tasca editorial que es va fer i es fa al nord del nord de les comarques valencianes. Alambor va ser, en aquest sentit, una empresa amb una activitat importantíssima. I Onada Edicions (l'impulsor principal de la qual és Miquel Àngel Pradilla, catedràtic de lingüística de la Universitat Rovira i Virgili) és una editorial ben arrelada a les comarques del Maestrat i dels Ports, i fa de pont amb les Terres de l'Ebre.

Ara fa quasi una dècada també que naixia Saforíssims Societat Literària. Ho feia en el marc de la Setmana Literària de Gandia, el novembre de 2010, sota l'aixopluc i el patrocini de l'Institut Municipal d'Arxius i Biblioteques (IMAB). En paraules de Maria Josep Escrivà, que n'ha estat presidenta fins fa quatre dies:

La idea d'associar-nos va partir dels mateixos que ara hi som, més o menys, en la directiva (Josep Lluís Roig, Rafa Gomar, Jordi Puig, Francesc Vila, Christelle

Enguix, jo... I segur que em deixe algú important). L'IMAB, amb Christelle com a administrativa, ens hi va donar suport. Hi havia el II Encontre de Joves Escriptors i tot allò ens va engrescar. Pensàvem que tindríem més autonomia i seríem més forts si ens ajuntàvem. Al principi no tothom estava a favor de constituir-nos legalment, però hi va guanyar la majoria i ara crec que és evident que la decisió va ser encertada.

Llavors, Saforíssims pretenia aglutinar la gent apassionada per la literatura, vinculada a la Safor i a la Valldigna, i que escrivia en català. L'objectiu era d'impulsar les iniciatives individuals i col·lectives de les escriptores i els escriptors de la comarca, donar visibilitat a aquest col·lectiu, vertebrar-lo, projectar idees i activitats de tot tipus de cara als lectors. Durant aquests quasi deu anys, Saforíssims ha complert bona part d'aquests objectius que es va proposar i, a hores d'ara, és un col·lectiu literari conegut no només a la Safor-Valldigna, sinó a tot l'àmbit lingüístic, també a Catalunya i a les Illes. De fet, és un dels grups literaris valencians més actius, juntament amb El Pont. Cooperativa de Lletres. Potser ha estat l'exemple dels companys i les companyes de les comarques del nord el que ens va esperonar a fer un pas endavant. Perquè, a pesar que hem aconseguit una presència significativa en la societat més propera, la saforenca, i encara més enllà, aspirem a més, volem més. Necessitem treballar amb més ordre, amb una organització més eficaç que ens permeta de projectar-nos com a professionals de l'escriptura i, al seu torn, com a referent del públic lector natural al qual van destinats els nostres escrits, en tots els gèneres: poesia, narrativa, teatre, assaig, memòries, etcètera. La conjuntura econòmica actual, encara delicada i precària, ens hi obliga també. Som conscients que l'autogestió ha de ser la pedra angular a partir de la qual poder bastir les nostres accions com a col·lectiu, a fer-les més efectives i independents, per bé que sense renunciar a les col·laboracions institucionals. En aquest sentit, les complicitats i les implicacions entre Saforíssims i els ajuntaments són també necessàries, imprescindibles.

Amb aquest objectiu d'anar encara més enllà en les nostres activitats, de projectar-nos socialment, la Fundació Casal Jaume I de Gandia va acollir l'octubre de 2018 l'Assemblea Anual de Saforíssims Societat Literària, que va servir per a renovar la Junta Directiva i per a fer un balanç de les activitats realitzades, i per a començar a esbossar els projectes i reptes en el futur. La nova Junta Directiva està formada per Rafa Gomar, com a president; Frederic Barber, secretari, i Lluís Mirret, tesorero; a més de Joaquina Barba, Josep M. Balbastre, Isabel Canet, Maria Josep Escrivà i Jordi Puig.

Saforíssims organitza (en col·laboració amb altres entitats) i sota la direcció de Rafa Gomar, la Nit de Contes al Palau, dins dels Premis Literaris Ciutat de Gandia; col·labora en les Festes Estellés, especialment en les de Gandia, Oliva i Benifai-

ró de la Vall d'ignà; va dur a terme l'Equinocci Literari, una maratón de dotze hores de literatura en veu alta, coordinada per l'escriptor Santiago Díaz i Cano; i des de l'any 2018 que fa possible també, en col·laboració amb el Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell (CEIC Alfons el Vell), les jornades *Safor de lletres*, adreçades als alumnes i els docents dels centres educatius de primària i secundària de la Safor, i, també des de l'any 2018, que convoquen el Certamen de Poesia Pare Miret a Beniopa.

A més, des de l'associació s'ha impulsat el projecte «Josep Piera, escriptor», dins del qual hi ha la ViquiPiera; treballa en la promoció de les obres anuals publicades amb motiu del Premi de Poesia Senyoriu d'Ausiàs March de Beniarjó, amb la creació del web *senyoriudausiasmarch.com*; i *Combat Literari* és una revista digital coordinada per Ignasi Mora que va veure la llum la primavera del 2018. Així mateix, va organitzar una jornada literària celebrada a la Vall de Gallinera el maig de 2017 en què van acudir algunes de les autores i els autors més reeixits del país: Anna Moner, Gustau Muñoz, Francesc Calafat, Xavier Aliaga, etcètera. A banda de les múltiples presentacions de llibres i els més diversos actes literaris i culturals. En aquest sentit, «entre els nostres objectius», en paraules de Rafa Gomar, «hi ha els de consolidar el calendari anual de cites literàries ja establertes i treballar en la projecció arreu del domini lingüístic i també a la comarca».

Comptat i debatut, l'objectiu és fer de Saforíssims una referència literària i cultural inexcusable a la comarca, en primera instància, però també a tot l'àmbit lingüístic; sempre al servei dels lectors, de la gent, acostant-los el fenomen literari, tot dignificant la cultura i la literatura, i també la tasca dels professionals que ens dediquem a escriure. Es tracta, en definitiva, de difondre l'obra dels escriptors saforencs actuals, alguns dels quals han forjat ja una trajectòria literària impecable: Josep Piera, Ignasi Mora, Ferran Garcia-Oliver, Àngels Moreno, Teresa Pascual, Encarna Sant-Celoni, Joan Navarro, Rafa Gomar, Francesc Calafat, Maria Josep Escrivà, Josep Lluís Roig..., al costat d'altres companys i companyes que comencen a traçar el seu periple literari i que voldríem que trobaren en el grup el caliu i l'al·licient per a continuar endavant. Ens referim a Carles Miret, Àngels Gregori, Irene Verdú, Santiago Díaz, Frederic Barber, Pere Císcar, Josep Maria Balbastre, entre molts altres.

Ens sentim hereus d'aquella plèiade esplendorosa d'escriptors medievals que, de la Safor estant, i també des de València, van segellar el millor segle de les lletres catalanes. Admirarem l'obra d'Ausiàs March, Joanot Martorell, Roís de Corella, Jordi de Sant Jordi, Isabel de Villena... Però també les lletres de Bernat Metge, Francesc Eiximenis, Ramon Llull, Anselm Turmeda... Els clàssics medievals catalans. I volem restituir a la societat que li pertoca —la saforenca, en particular, i la catalana, en general— la literatura en la *seua* llengua, la pròpia i originària, genuïna i sonora: «lo pus bell catalanesc del món» que es parla —i l'escrivim!— a la Safor-

Valldigna, i arreu del País. Com abans, com sempre, i ara més que mai. Una dada a tenir molt en compte, i que palesa a les clares fins a quin punt l'associacionisme entre els escriptors estimula la creativitat i esperona les iniciatives, és el naixement, ara fa tres anys i mig, de Lletra Impresa Edicions, al capdavant de la qual estem Mercè Climent i jo mateix. Us puc ben assegurar que si no hagués estat per un ambient propici, favorable i engrescador, com és el de la Safor-Valldigna, i molt en concret el de Saforíssims, no sé si ens haguérem embarcat en aquesta aventura editorial, tan il·lusionant com arriscada, boja i necessària ensems.

Aquest ha estat un repàs, a mà alçada, per la vida literària de les escriptores i els escriptors valencians, associats o no. L'associacionisme entre *nosaltres, els lletraferits*, és positiu perquè estimula la creativitat i redunda en un increment de la qualitat literària, per contrast i coneixement mutu, i pel que suposa d'intercanvi d'idees. Les activitats que s'organitzen donen pas a llibres que, d'una altra manera, no existirien. Estic convençut que *la vida literària anima l'obra literària*, la impulsa i la sustenta; ens fa sentir menys sols en un país anormal, de bracet no només dels companys escriptors sinó també del públic —perquè hi ha un públic!— que gira entorn nostre i que acudeix puntualment i fidel —de vegades, fins i tot en massa— als actes que organitzem. El diagnòstic és, doncs, força optimista. El pronòstic, com se sol dir en l'argot mèdic, reservat, però del tot esperançador. Només cal que les companyes i els companys escriptors de la resta del País s'associen i creguen en si mateixos. Nosaltres, els *saforíssims* —o els *saforahuis*, com diem de broma a la comarca— vam seguir les passes d'El Pont. Cooperativa de Lletres i no ens ha anat gens malament. Ara som una referència a la Safor-Valldigna; fins al punt que moltes persones amb responsabilitats públiques, regidores i regidors de Cultura, biblioteques, centres escolars, etcètera, com també els mitjans de comunicació, compten amb nosaltres quan volen muntar un sarau literari. Tot siga per la literatura; en català, per descomptat; en favor de la tolerància i d'una humanitat, si em permeteu la redundància, més humanitzada; en paraules de Salvador Espriu «*neta i noble, culta, rica, lliure, desvetllada i feliç*».

JULI CAPILLA
Escriptor i editor